

UDC 94:2-754(477-25)»1867/186.»

DOI 10.2518/2307-7778.19.01.05

Юрій БІДУН

аспірант кафедри історії України Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, вул. Освіти, 6а, Київ, Україна, 03037, (bidun1992@gmail.com)

Yuriy BIDUN

postgraduate student of the Department of History of Ukraine, Drahomanov National Pedagogical University, Osvita str., 6a, Kyiv, Ukraine, 03037, (bidun1992@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9155-8004>

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙОМУ УЧНІВ ДО КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ (КІНЕЦЬ 60-Х РР. ХІХ СТ.)

Анотація. Мета дослідження – з'ясувати особливості прийому нових вихованців до Київської духовної семінарії наприкінці 60-х рр. ХІХ ст. **Методологія дослідження** базується на принципах історизму, системності та науковості. При написанні статті були, передусім, використані загальнонаукові методи, а саме аналіз, синтез, конкретизація та частково системний аналіз. При цьому, з огляду на те, що архівних джерел збереглося небагато, важливу роль при написанні цієї наукової розвідки відіграв індуктивний метод. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше в українській історіографії, на основі аналізу невідомих раніше архівних документів і матеріалів, визначено порядок вступу в семінарію з духовних училищ, з'ясовано якими були відхилення від семінарського статуту 1867 р., охарактеризовано спроби повторного вступу в навчально-виховний заклад і особливості прийому іноземців в Київську духовну семінарію. **Висновки.** Наприкінці 60-х рр. ХІХ ст. Київській духовній семінарії належало провідне місце в системі православної духовної освіти Російської імперії. Абсолютна більшість вихованців, якими поповнювалась семінарія, надходила з таких духовних училищ як Києво-Софійське, Києво-Подільське, Богуславське, Черкаське і Уманське. Траплялися непоодинокі випадки виключення учнів з семінарії і, як наслідок, багаторазові прохання про повторний прийом. Причиною і першого і другого була бідність і дуже низький рівень життя вступників. На відміну від місцевих учнів, набагато вагомішу підтримку від держави й церкви мали іноземці.

Ключові слова: церква, духовна освіта, священники, семінарії, Київська духовна семінарія

PECULIARITIES OF ADMISSION OF PUPILS TO THE KYIV SPIRITUAL SEMINAR (END OF THE 60TH CENTURY 19TH CENTURY)

Abstract. The purpose of the research is to find out the peculiarities of receiving new pupils in the Kyiv theological seminary in the late 1960's. The methodology of the research is based on the principles of historicism, systemicity and science. At writing the article, first of all, used general scientific methods, namely analysis, synthesis, specification and, in part, system analysis. At the same time, given the fact that there were few archival sources, the inductive method played an important role in the writing of this scientific intelligence. The scientific novelty is that for the first time in Ukrainian historiography, on the basis of the analysis of previously unknown archival documents and materials, the procedure for entering the seminary from the religious schools was determined, the deviations from the seminary statute of 1867 were determined, attempts were made to re-enter the educational system -the educational institution and the peculiarities of the reception of foreigners in the Kyiv theological seminary. **Conclusions** At the end of the 1960's. The Kyiv Seminary was the leading place in the Orthodox spiritual education of the Russian Empire. The absolute majority of students completing the seminary came from such religious schools as Kyiv-Softyivka, Kyiv-Podilskyi, Boguslavske, Cherkassy and Uman. There have been some cases of exclusion of students from the seminary and, as a result, repeated requests for recurrent admission. The reason for both the first and the second was poverty and very low living standards for the inmates. Unlike local students, foreigners were much more supportive of the state and the church.

Key words: church, spiritual education, priests, seminary, Kyiv theological seminary.

Постановка проблеми. Сьогодні актуальними залишаються проблеми розвитку духовної освіти в Україні у ХІХ ст. Зокрема, це пов'язано із поліконфесійними реаліями, а також з гострою релігійною боротьбою за вплив на сучасне українське суспільство. Навчання і виховання молодих священників, визначення їх ролі в

суспільстві – це питання, що були важливими не лише в минулому, а й не втрачають значущості і в наш час.

Метою цього дослідження є визначення особливостей прийому нових вихованців до Київської духовної семінарії в період утвердження нового семінарського статуту 1867 р. Завданнями публікації є аналіз засад і правил прийому до Київської духовної семінарії, характеристика умов, на яких здійснювався набір вихованців, і визначення того, чи можливим було поновлення на навчання у семінарії.

Аналіз останніх досліджень. Ця проблематика не була об'єктом спеціального вивчення вітчизняних науковців. Так чи інакше питання розвитку середньої духовної освіти у дослідженнях вивчали В. Борисенко, В. Рожко, С. Мешковська, В. Перерва, А. Сергієнко, Г. Степаненко, С. Федоренко, Н. Ципляк, Н. Шип та ін.

Виклад основного матеріалу. Система духовної освіти в Російській імперії після 1851 р. складалася з трьох рівнів: «училище – семінарія – академія». Передбачалося, що семінарії мали поповнюватися випускниками училищ. Наприкінці 60-х рр. XIX ст. Київській духовній семінарії підпорядковувались п'ять училищ: Києво-Софіївське, Києво-Подільське, Богуславське, Черкаське і Уманське. Зазвичай, саме з них семінарія і поповнювалася новими вихованцями.

Процедура прийому вступників у Київську духовну семінарію розпочиналася перед новим навчальним роком. У серпні випускники училищ подавали заяви («прошення») на можливість складання вступного іспиту. Вони писалися на ім'я ректора. Звертає на себе увагу, що більшість цих звернень надходили з найбільших духовних училищ м. Києва, а саме – із Києво-Софіївського та Києво-Подільського (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 53). До заяви на здачу вступних випробувань додавалися свідоцтво про закінчення духовного училища і, обов'язково, довідка про огляд лікаря. Якщо ж вступників приймали не після училища, то вимагалось свідоцтво з метричної книги.

Для вступників до Київської духовної семінарії одним із членів педагогічного зібрання створювався проект вступної програми. У 1869 р. його оформив викладач Петро Смирнов. У ній прописувалися вимоги і запитання, відповіді на які мали б знати бажаючі вступити до семінарії. Програмні вимоги не мали суперечити § 116–125 семінарського статуту 1867 р. Претенденти на вступ мали пройти іспит із предметів училищного курсу: а) священна історія, б) християнський катехізис, в) церковний статут, г) російська мова, д) церковнослов'янська мова, е) латинська мова, є) грецька мова, ж) географія, з) арифметика. Кожен предмет оцінювався від 3 – до 5 балів і, відповідно до результатів, на умовах конкурсу здійснювався прийом. У разі успішного складання іспитів вступник потрапляв у нижче відділення семінарії (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 1(1869), p. 19, 30–32).

Відповідно до § 123 семінарського статуту вступні екзамени мали проводитися перед початком нового навчального року. Проте педагогічне зібрання семінарського правління Київської духовної семінарії у 1869 р. ухвалило рішення проводити їх лише після 1 вересня (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 1(1869), p. 35–36).

Семінарський статут 1867 р. дозволяв приймати вступників у всі класи, крім останнього шостого (§ 120). За його умовами в перший клас мали право вступати учні віком від 14 – до 16 років, що чудово розумілися на предметах училищного курсу. Для вступників у другий, третій, четвертий класи ставилися вищі вимоги і вони повинні були бути вже старшого віку (§ 121). Для вивчення предметів старшого богословського напрямку п'ятого і шостого курсів приймалися студенти, які закінчили будь-який середній навчальний заклад, і яким було не менше 18 років. Однією із умов для них було те, що вони мали скласти вступний іспит, з тих богословських предметів, які не викладалися у закінчених ними світських навчальних закладах. Також у вищі класи дозволялося приймати дорослих осіб, вік яких не був

менше 28 років, якщо вони дуже добре розумілися у церковній літературі. Але їх приймали лише з особистого дозволу єпархіального першосвященника (§ 122).

У 1868 р. Київська духовна семінарія отримала окремий наказ Святого Синоду про дозвіл приймати у перший клас семінарії вихованців духовних училищ, яким більше 16 років (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 14). Тобто, умови вступу, прописані семінарським статутом 1867 р., у перші роки після його видання корегувалися вищим духовним керівництвом.

Головний стимул до вступу і навчання у Київській та інших семінаріях українських губерній полягав в тому, що частину учнівських витрат могла брати на себе держава. Левова частка заяв вступників мали на меті отримати казенне або напівказенне семінарське місце (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 18). Сироти і вкрай бідні випускники училищ, які відрізнялися успіхами у науках і доброю поведінкою, при наявності вільних місць, приймалися на казенне утримання. Ця теза ґрунтувалося на § 10 семінарського статуту 1867 р. і відіграла першочергову роль при виборі тих, кого збиралися прийняти на державне утримання. У зв'язку з цим звичними були скарги учнів на повну бідність чи багатодітністю сімей, у яких вони жили.

У 1869 р. на навчання до Київської духовної семінарії планувалося прийняти 75 казеннокоштных і 55 напівказеннокоштных вихованців. Усі інші вступали на правах своєкоштных учнів, тобто зобов'язувалися утримувати себе самостійно. Їх точна кількість змінювалася щороку (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 18, p. 248–250). Семінарський статут передбачав, що кількість вихованців середніх духовних навчальних закладів встановлюється відповідно до потреб кожної єпархії (§ 7).

Багато учнівських прохань прийняти їх на казенний або хоча б на напівказенний кошт надходило до правління семінарії серед навчального року. Зазвичай, вони супроводжувалися відмовою, що ґрунтувалася на двох причинах. По-перше, учні, які їх писали, не відрізнялися відмінними успіхами у навчанні і хорошою поведінкою. По-друге, на той час були відсутні місця у гуртожитку (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 1, p. 54–55). На одному із засідань педагогічного зібрання правління Київської семінарії від 21 вересня 1868 р. розглядалися «прошення» 43-х учнів про переведення їх з напівказенного на казенне утримання, або – зі своєкоштного відразу на одне із вказаних. Правління семінарії, визначивши кількість наявних на той час напівказенних та казеннокоштных місць, задовольнило лише 13 заяв. При цьому лише один учень переводився на повне казенне утримання, а усі інші на половинне (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 1, p. 105–107).

Бувало, що учнів виключали із семінарії після річних іспитів, за власним бажанням або через незадовільні оцінки чи поведінку. Часто батьки чи опікуни просили в правління семінарії прийняти їх назад. У цьому випадку обов'язковими умовами для повернення залишалися відмінна успішність і хороша поведінка. Але навіть якщо і ці критерії були задовільними, то це не гарантувало поновлення. Варте уваги, що при розгляді подібних прохань більш прихильно ставилися до учнів, які, за власним бажанням, покинули навчально-виховні заклади. Більшість подібних звернень супроводжувалися відмовою. Правління семінарії посилялося на те, що у семінарському статуті не йдеться про право цього органу приймати на навчання відрахованих із семінарії вихованців.

Траплялися випадки, коли позивачі пробували обійти рішення семінарського правління і вирішити з користю для себе на більш високому рівні. У вересні 1868 р. митрополиту Київському і Галицькому адресувалися заяви відрахованих із Київської духовної семінарії чотирьох учнів про дозвіл «Його Високопреосвященства» просити в самого обер-прокурора Св. Синоду про повернення їх до семінарії. Оскільки за тогочасними нормами такі питання знаходилися у компетенції правління семінарії, то митрополит залишив прохання позивачів без відповіді (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 1, p. 111).

На ім'я митрополита приходили й інші не менш цікаві звернення. Так, 16 вересня 1868 р. ієромонах Києво-Михайлівського монастиря Євстратій просив прийняти відрахованого із Київської духовної семінарії І. Пашевського, який приходився йому родичем. У цьому зверненні вказувалося, що ієромонах готовий пожертвувати справі освіти двічі духовного звання 100 рублів срібла. Обіцяв надіслати ці кошти куди потрібно відразу на наступний день після поновлення І. Пашевського у семінарії. Митрополитом це звернення залишено без конкретних дій (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 1, p. 113). На його рішення, очевидно, вплинуло й те, що І. Пашевський самостійно просив повернути його на навчання (3 вересня 1868 р.), посилаючись на свої задовільні оцінки (3, 3, 2, 3 і т. д.). У відповідь на прохання, правління семінарії заяву відхилило, посилаючись на те, що його відраховано за незадовільну поведінку, ніж за низькі оцінки. Правлінням семінарії відзначено було й те, що навіть звернення написано грубим тоном (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 1, p. 120).

Траплялося й таке, що семінаристів виключали зовсім безпідставно. Прикладом цього є ситуація І. Загородського. Він пропускав заняття, оскільки перебував у співочому хорі митрополита і супроводжував його в Петербург. Визначивши, що оцінки цього учня були задовільними, правління семінарії прийняло його назад (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 1, p. 105–107).

Певні пільги, порівняно із іншими вступниками, мали іноземці православного віросповідання. Документи свідчать про те, що іноземці перебували під протекцією і заступництвом губернаторів. У зверненні обер-прокурора Св. Синоду від 27 травня 1868 р. йшлося про те, що й так було правилом, а саме «... оказывать возможное снисхождение» іноземцям при прийомі їх на навчання до семінарії (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 54, p. 2). Навіть, якщо вони не знали російської мови, що дещо суперечило семінарському статуту 1867 р., вище духовне керівництво вимагало поблажливого ставлення до іноземців (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 54, p. 48). І вони цим вміло користувалися. Наприклад, болгари і серби прохали прийняти їх ув ряди вихованців семінарії без здачі вступного іспиту, оскільки вони ще не знали російської мови (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 92, p. 17, 25; CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 92, p. 115–116). Варто мати на увазі, що такі вступники, зазвичай, були відмінниками з усіх предметів у себе на батьківщині. Їх свідоцтва це підтверджували (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 92, p. 75).

Іноземці мали стимули вступати у семінарії Російської імперії. Пов'язувалося це з тим, що держава на їх утримання виділяла по 200 рублів срібла на кожну особу щороку. Значна сума на той час. Траплялися навіть випадки, коли іноземці змінювали віросповідання, щоб отримати право вступу на навчання до Київської духовної семінарії. Прикладом цього є справа А. Чапельського, сина греко-католицького священника, який у січні 1862 р. звільнився із шостого класу Дрогобицької гімназії. Посилаючись на те, що він вихований «... в духу чисто рускомъ» і що в Австрійській імперії таких переслідують і ненавидять, в усьому догоджаючи полякам. А. Чапельський, прийнявши православ'я, переїхав до родича у Люблінську губернію. Там він учителював у початковій школі, підпорядкованій Холмській навчальній дирекції. У 1868 р. А. Чапельський подав документи на вступ до Київської духовної семінарії. Його зобов'язали подати відомості про себе у поліцейське управління і здати вступні іспити, щоб визначити, у який клас його прийняти. У середині серпня 1868 р. семінарія отримала звернення обер-прокурора Св. Синоду про зарахування А. Чапельського на правах іноземця, однак на казенне утримання його не прийняли, оскільки не було вільних місць (CSHAUK, f. 712, d. 3, c. 17, p. 3–21).

Висновки. Отже, наприкінці 60-х рр. XIX ст. Київській духовній семінарії належало важливе місце у системі середньої духовної освіти Російської імперії. Більшість нових учнів семінарії були випускниками духовних училищ Київської єпархії, зокрема, міста Києва. Прийом нових вихованців здійснювався на основі нового семінарського статуту 1867 р. Проте зустрічаються незначні й тимчасові

відхилення, пов'язані із віком вступників і датою складання вступних іспитів. Значна кількість вступників мала на меті вступати до семінарії на казенне або напівказенне утримання. Пояснюється це їх низьким рівнем життя (тобто бідністю). Часто прохання учнів про переведення їх на навчання за рахунок семінарії поступали мінарії навіть посеред навчального року. Траплялися непоодинокі випадки, коли батьки чи опікуни відрахованих із Київської семінарії подавали прохання про їх поновлення. У більшості випадків вихованців не приймали на навчання. Серйозні пільги при вступі до Київської духовної семінарії мали іноземці православного віросповідання. Протекція і заступництво над ними прослідковується на усіх рівнях церковної і світської влади.

Бібліографія

- Борисенко, В. Й.** (1980). *Боротьба демократичних сил за народну освіту на Україні в 60–90-х рр. XIX ст.* Київ: Наукова думка, 155 с.
Центральний державний історичний архів України у м. Києві.
- Мешковська, С. І.** (2007). *Світський компонент православної духовної освіти в Російській імперії (1857–1884 рр.)* (автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – Історія України). Харків, 21 с.
- Перерва, В. С.** (2014). *Церковні школи в Україні (кінець XVIII – XX ст.): забутий світ.* Біла Церква: Олександр Пшонківський, 574 с.
- Рожко, В. Є.** (2002). *Духовні православні освітні заклади Волині X-XX ст.* – Луцьк: Медіа, 280 с.
- Сергієнко, А. А.** (2011). *Церковні реформи в Російській імперії другої половини XIX ст.* (дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.02 – Всесвітня історія). Київ, 235 с.
- Степаненко, Г. В.** (2002). *Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – початок XX ст.)* (автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – Історія України). Київ, 23 с.
- Федоренко, С. А.** (2008). *Освітня діяльність духовенства Полтавської єпархії (XIX – початок XX ст.)* (дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України). Черкаси, 278 с.
- Ципляк, Н. О.** (2012). *Чернігівська духовна семінарія у соціокультурному та громадському житті Північного Лівобережжя (кінець XVIII – початок XX ст.)* (автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України). Чернігів, 19 с.
- Шип, Н. А.** (2004). *Суспільно-політичне і духовне життя українців у складі Російської імперії (XIX ст.)*. Київ: УАЗТ, 100 с.

References

- Borysenko, V. Y.** (1980). *Borotba demokratychnykh syl za narodnu osvitu na Ukraini v 60–90-kyh rr. XIX st.* [The struggle of democratic forces for people's education in Ukraine in the 60's and 90's of the XIX century]. Kyiv: Naukova dumka, 155 s. [in Ukrainian].
Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Kyievi [CSHAUK – Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv].
- Fedorenko, S. A.** (2008). *Osvitnia diialnist dukhovenstva Poltavskoi yeparkhii (XIX – pochatok XX st.)* [Educational activity of the clergy of the Poltava diocese (XIX – early XX centuries)] (*Candidate's thesis*). Cherkasy, 278 p. [in Ukrainian].
- Meshkovska, S. I.** (2007). *Svitskyi komponent pravoslavnoi dukhovnoi osvity v Rosiiskii imperii (1857–1884 rr.)* [The secular component of Orthodox spiritual education in the Russian Empire (1857–1884)] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kharkiv, 21 p. [in Ukrainian].
- Pererva, V. S.** (2014). *Tserkovni shkoly v Ukraini (kinets XVIII-XX st.): zabutyi sviit* [Church Schools in Ukraine (end of the 18th-20th centuries): forgotten world]. Bila Tserkva: Oleksandr Pshonkivskyyi, 574 p. [in Ukrainian].
- Rozhko, V. Ye.** (2002). *Dukhovni pravoslavni osvitni zaklady Volyni X-XX st.* [Spiritual Orthodox Educational Institutions of Volhynia of the X-XX Centuries]. Lutsk: Media, 280 p. [in Ukrainian].
- Serhiienko, A. A.** (2011). *Tserkovni reformy v Rosiiskii imperii druhoi polovyny XIX st.* [Church reforms in the Russian empire of the second half of the XIX century] (*Candidate's thesis*). Kyiv, 235 p. [in Ukrainian].

Shyp, N. A. (2004). *Suspilno-politychne i dukhovne zhyttia ukraintiv u skladi Rosiiskoi imperii (XIX st.)* [Socio-political and spiritual life of Ukrainians in the Russian Empire (XIX century)]. Kyiv: UAZT, 100 s. [in Ukrainian]

Stepanenko, H. V. (2002). *Osvitnia diialnist pravoslavnoho dukhovenstva v Ukraini (XIX – pochatok XX st.)* [Educational activity of the Orthodox clergy in Ukraine (19 – early 20 centuries)] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv, 23 p. [in Ukrainian].

Tsypliak, N. O. (2012). *Chernihivska dukhovna seminariia u sotsiokulturnomu ta hromadskomu zhytti Pivnichnoho Livoberezhzhia (kinets XVIII – pochatok XX st.)* [Chernihiv Seminary in the Socio-Cultural and Public Life of the Northern Left Bank (end of the 18th – early 20 century)] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Chernihiv, 19 p. [in Ukrainian].